

DR. MAYER LÁSZLÓ:

NÉHÁNY ADALÉK AZ USA MUNKÁSOSZTÁLY HELYZETÉNEK ALAKULÁSÁHOZ AZ 1980-as ÉVEKBEN

Bevezetés

A fejlett tőkés országok munkásosztály helyzete alakulásának vizsgálata mindig is igen izgalmas és sok vitára alkalmat adó kérdés volt. A kérdés erősen ideológiai töltésű, a két rendszer a szocializmus és a kapitalizmus közötti gazdasági versenyének egy igen fontos kérdése. Vajon képes-e a fejlett kapitalizmus tartósan és növekvő mértékben az egész lakosság — és ezen belül a döntő részt képviselő — munkásság számára a termelőerők fejlődésével arányos növekvő életszínvonalat biztosítani. Ha igen, akkor a munkásságnak nincs szüksége a társadalom forradalmi átalakítására, a szocialista társadalom kialakítására. Ezt az érvet igen gyakran olvashatjuk a polgári irodalomban.

Az amerikai munkásosztály helyzetének vizsgálata ebből a szempontból különösen fontos, hiszen a világ egyik leggazdagabb országáról van szó, valamint e tekintetben a közvéleményben a leggyakrabban a leegyszerűsített, felszínes információkon alapuló illúziók. Az utóbbi években az angol nyelv divatba jött, a táncdalok, reklámszövegek stb. és a TIT-nyelvtanfolyamok nyelvi összetétele is világosan mutatja ezt. Ez az USA-életforma és ezen belül az anyagi életszínvonal iránti érdeklődést és gyakori leegyszerűsített információk elterjedését jelentősen megnövelte. Ez az ún. „anglománia” azonban sajnos nem járt együtt az angol, amerikai társadalmi gazdasági valóság — esetleg angol nyelvű információs anyagokra — támaszkodó, széles körű, átfogó, tudományos elemzésével.

Ahhoz, hogy a mai USA munkásosztályának helyzetéről reális, tudományos képet kapjunk, *íörténeti és rendszerszemléleti* megközelítést kell alkalmaznunk. Ezek mellett fontos dolog, hogy eredeti anyagokat, statisztikákat, grafikonokat, amerikai folyóiratcikkeket sokoldalúan tanulmányozzunk. Az utóbbi években az amerikai sajtóban, folyóiratokban sokszor drámai képekkel, grafikonokkal illusztrálva egyre több cikk jelenik meg a lakosság anyagi helyzetéről. Meglepő, de tény, hogy e cikkek jelentős része nagyon sötét képet fest a helyzetről. Ha ezeket az információs forrásokat alaposabban tanulmányoznánk, sokkal kiegyensúlyozottabb, tudományosabb képünk lenne a valóságról. Ezeket az anyagokat fel kell használnunk, mert az objektív valóságot tükrözik. De miért érdeke az amerikai polgári, közgazdász, szociológus, társadalomkutató stb. személyeknek e tekintetben az objektív valóság, igen gyakran az elég sötét valóság feltárása. Érdeke azért, mert az *USA gazdaságpolitikája, szociálpolitikája* csak akkor lehet valamennyire is sikeres, ha objektív valóságra épül. Azt is tudomásul kell vennünk, hogy a társadalomtudományi kutatók, statisztikusok *tudományos becsületbeli* érzése is hozzájárul az őszinte feltáráshoz. A régeni gazdaságpolitika, szociálpolitika *bírálati, ellenzői* is érdekeltek az igen gyakran komor társadalmi-gazdasági valóság feltárásában. A továbbiakban a munkásosztály helyzetének alakulását a már hagyományosan alkalmazott *abszolút és relatív* helyzet vonatkozá-

sában vizsgáljuk. Ez a megközelítési mód logikus, kifejezi az objektív gazdasági helyzetet és azt, ahogy az emberek is saját helyzetüket egy korábbi állapothoz és mások helyzetéhez viszonyítják.

Az USA-munkásosztály¹ abszolút helyzetének alakulása

1. Az USA gazdasági fejlettségi szintje

Az Egyesült Államok a világ egyik legfejlettebb országa. A XIX. század második felében lezajló iparosodás a hatalmas természeti kinccsel és óriási beáramló munkaerővel párosulva viharos fejlődésen ment keresztül. A két világháború is hatalmas lökést adott gazdasági fejlődésének, míg a fő versenytársai (Anglia — Németország) óriási károkat szenvedtek. A második világháború után Németország, Japán, Olaszország gazdasági „csodákat” valósítottak meg, rendkívül gyors ütemű növekedést produkálva, de mégis — a vizsgálándó évtized kezdetén legalábbis (1970 körül) az USA maradt a vezető világgazdasági hatalom.

*Néhány legfontosabb tőkés ország 1 főre eső GDP-je folyóáron USA dollárban
1983-ban²*

USA	14 000	Finnország	9835
Svájc	15 000	Franciaország	9422
Norvégia	13 000	Olaszország	6248
NSZK	10 700	Portugália	2030
Svédország	10 996	Spanyolország	4170
Japán	9 701	Törökország	1127
Dánia	10 959	Etiópia	200
Kanada	12 123		

Ezek az adatok természetesen jó adag bizonytalansági tényezőt tartalmaznak, a nemzeti termék esetleg eltérő számítási módjai, valutaárfolyamok átszámítási kulcsai miatt. Mindezek ellenére fontos, átfogó gazdasági fejlettségi mutatók. Megdöbbentő az a csaknem 70-szeres különbség, ami a legfejlettebb USA és a legelmaradottabb ország, Etiópia között van.

Mint az adatokból látjuk, az USA esetében a világ egyik leggazdagabb országáról van szó, ennek vizsgálata sok tekintetben megmutatja más fejlett tőkés országok helyzetét is.

2. A munkásosztály (kék és fehér galléros egyaránt) helyzetének alakulását a már ismert abszolút helyzet és relatív helyzet alakulása bontásában célszerű vizsgálni. Az USA-munkásosztály abszolút helyzetalakulásának legátfogóbb mutatója a reálbér. Vizsgáljuk meg közelebbről tehát, vajon a reálbér hogyan alakult. A szélesebb körű történelmi áttekintés kedvéért figyelmünket ne kizárólag az 1980-as évekre koncentráljuk. Ha hosszabb távon vizsgáljuk a reálbérek alakulását, akkor az természetesen emelkedik. Természetes ez az emelkedés, mert ha a termelés nő, a növekvő termékeket döntően a munkások fogyaszthatják el.

Ez lehet egy logikai érv, bizonyíték az emelkedés mellett. Ugyancsak ezt látjuk, ha történelmi-statisztikai bizonyítékot idézünk. Ha megnézzük konkrétan az egyes

¹ Az USA munkásosztálya már nem elsősorban ipari, fizikai munkásokból áll. Jobb lenne a bérből és fizetésből élők kifejezés, mert ez a kisártermelő és tőkéseken kívül mindenkit magában foglal.

² Nemzetközi Statisztikai Évkönyv 1985. 69. oldal.

országok reálbérstatisztikai adatait, akkor ez világossá válik. Az USA esetében ez 1900—1980 között kb. ötszörös emelkedést mutat.³

Ugyancsak ilyen mértékű a növekedés az egy munkaóra-ra eső termelésnél is. A reálbér tehát hosszabb távon (több ciklus átlagában) nő, de hogyan alakul rövidebb távon, illetve itt most közvetlenül az utóbbi évtizedekben. Ha most az USA-dolgozók reálbéreinek alakulását 1950 és 1980 közötti időszakban vizsgáljuk, akkor azt látjuk,⁴ hogy az 1950-es évi heti 176 dollár elkölthető reálbér (infláció + adókat leszámítva) 1972-es csúcsig 238 dollárra emelkedett, tehát a 22 év alatt közel 40%-kal. E csúcstól kezdve azonban egy közbülső hullámmzással 1975-ben, 1980-ra 202 dollárra, tehát 15%-kal esett vissza. Mi történt akkor 1975 és 1980-ban? Az USA ipari termelése 1974—76-ban kb. 13%-kal, 1980-ban pedig kb. 7%-kal esett vissza (1/4 éves bázison az előző hasonló időszakhoz képest).⁵ Az USA-munkások reálbére tehát az 1980-as években 1972-től 1980-ig csökkent, érvényesült tehát a munkásosztály abszolút rosszabbodása az ezen időszak viszonylatában, követve a termelés, az ipari termelés ciklikus mozgását.

A reálbéreknek ez a csökkenése azután megjelenik többek között a megtakarítási ráta 7,7%-ról 4,4%-ra történő csökkenésében (1974—1980 között) a részletre történő lakossági vásárlások ugrásszerű megnövekedésében is. Talán érdekes az, hogy a már hivatkozott anyag a két keresővel rendelkező családok arányának az 1950-es 22,9%-ról 1978-ra 48,2%-ra történő növekedését is a reálbérek csökkenése következményének, illetve megnyilvánulásának tekinti. Ez azonban véleményem szerint nem egyértelmű, hiszen mint láttuk 1950—1972 között nőtt a reálbér és csak 1972 után csökkent. Csak 1972 után csökkent a reálbér erre az időszakra nézve, valószínűsíthető, hogy a kétkeresős családok aránynövekedése a reálbér csökkenésével lehet kapcsolatban.

3. A munkanélküliség kérdése

A munkásosztály abszolút helyzetaaluklása szempontjából másik fontos mutató a munkanélküliség. Nyilván, ha a munkás elveszti munkahelyét és munkabérét, munkanélküli segélyre szorul, ami lényegesen a korábbi bére alatt van (50—60%-a), akkor abszolút rosszabb helyzetbe kerül, mint korábban volt. Ha viszont újra munkába áll, abszolút helyzete lényegesen javul. A kérdés az, hogyan alakult a munkanélküliség az USA-ban az 1980-as években. Már említettük, hogy az USA-ban 2 ipari ciklikus visszaesés volt, 1974/75 és 1980/82-évének megfelelően tehát azt fogjuk látni, hogy nőtt, majd később jelentősen csökkent a munkanélküliek száma.

Mikor van munkanélküliség — mi a viszonya a teljes foglalkoztatottsághoz? Vagyis felvetődik a munkanélküliség fogalma. Más szóval milyen mértékű munkanélküliség tekinthető munkanélküliségnek, vagy teljes foglalkoztatottnak. Eisenhower közgazdászai azt mondták, hogy 2,5—3,5%-os a természetes ráta, míg Nixon közgazdászai azt tartották, hogy a 4,5—5,5%-os a természetes. 1982 októberében Reagan pénzügyminisztere, D. Regan, azt mondta, hogy a 6,5%-os munkanélküliség most a teljes foglalkoztatási szint.⁶ Mi lehet a logika abban, hogy bizonyos munkanélküliségi rátát nem tekintenek munkanélküliségnek, hanem „természetes rátáról”, teljes foglalkoztatottságról beszélnek. Talán az lehetne itt a kritérium, hogy ha a ráta

³ Samuelson—Economics 11 ed. 690 oldal

⁴ US News and World Report aug. 4. 1980. 48. oldal.

⁵ Economist Nov. 27. 1982.

⁶ Makro Economics ... 245. oldal.

⁶ US New and Word Rep. 15. Március 1982.

olyan alacsony — illetve a munkanélküliek abszolút száma olyan, hogy az új állás-helyek számával megegyezik, vagy inkább annál kisebb. Ekkor ugyanis csak egy viszonylag rövidebb idő (néhány hét, hónap) telik el, míg a munkás egyik helyről a másik munkahelyre megy (átképzés, esetleg elköltözés)

*A munkanélküliségi arány változásai
a prosperitás és a recesszió éveiben (USA)*

Prosperitás	1969	3,4%
Recesszió	1970—71	6,1%
Prosperitás	1973	4,6%
Recesszió	1974/75	9,0%
Prosperitás	1979	5,7%
Recesszió	1980/81	8,8%
Recesszió	1982	10,8%

Mint a fenti adatokból látható, e kb. 12 éves periódus vonatkozásában (több ciklus átlagában) a munkanélküliségi ráta mind a recesszió, mind a prosperitás éveiben emelkedik. Ez a 8—9% körüli ráta az USA-ban kb. 10 millió munkanélkült jelent.

A fejlett tőkés országok munkanélküliségével kapcsolatban gyakran találkozunk olyan véleménnyel, hogy ha van munkaalkalom, akkor miért van egyáltalán munkanélküli, és ha ez így van, akkor úgy látszik lusták az emberek, vagy oly magas a munkanélküli segély, hogy nem érdemes dolgozni. Válaszoljunk erre a kérdésre. Van-e annyi munkahely, amennyi fel tudná szívni a munkanélküliséget. Erre a kérdésre már részben válaszoltunk, ugyanis a prosperitás időszakában, amikor viszonylag alacsony a munkanélküliség és ha rövid időn belül találnak új munkahelyet, akkor a munkanélküliség léte csak az átáramlási periódus időigényét mutatja. Tehát még ez sem a lustaság jele. Amikor azonban a ciklus a recessziós periódusban van és a munkanélküliség aránya a „természetesnek” 2—3-szorosára nő, akkor még kevésbé lehet lustaságról beszélni. Mert mit jelentenek, az emberi természet lustasági hullámozása — amely éppen történetesen az ipari termelés ciklikusságával esik egybe. Ami a segély „ösztönző” funkcióját illeti, arról kissé később részletesebben. Az álláskínálat és a munkanélküliség arányát jól szemlélteti a Financial Times⁷ — igaz Anglia viszonylatában — ,amikor grafikusán ábrázolja, hogy az 1979-es prosperitásból az 1980—82 recesszió felé haladva a munkanélküliség az 1,4 millió körüli mélypontról 2,6-ra nő (1981-ig), miközben az álláskínálat 250 000-ről 100 000-re csökken. Tehát hogyan helyezkedjen el a 2,6 millió munkanélküli 100 000 állásban. Ez nem lustasági kérdés. Az amerikai folyóiratok, újságok tele vannak olyan cikkekkkel-képekkel, amelyek igencsak jelzik a probléma súlyosságát. Egy kaliforniai állambeli étterem 100 alkalmazottra hirdetett meg felvételt — 575-en álltak sorba a pályázók.⁸ Egy másik cikkben a következő olvasható a Washington D. C.-ben, Morriott 11 000 állás iránti kérelmeket kapott egy város központjában létesített új szállodában meghirdetett 363 állás-hirdetésre.⁸

A munkanélküliség hatása

A munkanélküliség hatása mindenekelőtt a jövedelemcsökkenésben ragadható meg, illetve fejezhető ki. Van azonban a munkanélküliségnek kevésbé mérhető általános emberi, pszichológiai hatása is. Vizsgáljuk meg ezeket is kissé közelebbről.

⁷ Financial Times 1981. Március 25.

⁸ US News and World Rep. Március 15. 1982.

^{8a} US News and World Rep. 1986. Március 17.

A munkanélküli segélyek

Az 1929/33-as nagy világgazdasági válság, amelyben a dolgozók közel 40%-a volt munka nélkül, valóban nagy emberi tragédiákat okozott, hiszen akkor még nem volt munkanélküli segély. Ma viszont van, és ezt a munkanélküli segélyt akik maguk még soha sem voltak ilyen helyzetben, hajlamosak túlbecsülni. Igen gyakran hallja az ember, hogy a különböző fejlett tőkés országbeli munkanélküli segélyeket besorozzák a valutaárfolyammal (1 \$=48 Ft), és akkor azt mondják, szeretnének ők ilyen munkanélküli segélyből élni. Ez a fajta okoskodás azonban teljesen téves, tudománytalan. Valóban, vajon jól meg lehet élni a munkanélküli segélyből? Mint majd látni fogjuk, nem ez a helyzet. De menjünk sorjában, és vessük fel, mekkora is ez a segély, milyen feltételekkel mennyi időre adják?

A munkanélküli segély a keresetek %-ában 3 gyermek esetén⁹

	1972	1982
Ausztria	50%	52%
Belgium	63,7%	67%
Dánia	90%	92%
Finnország	58,2%	44%
Anglia	75%	47%
USA	58,9%	63%

A táblázat, illetve ennek az összeállításnak az a hibája, hogy 3 gyermek esetében vizsgálja a segélyt. A fejlett tőkés országokban a tipikus családban azonban 1 gyermek van, és ekkor alacsonyabb a segély. Mindez ellenére látjuk erről a táblázatról, hogy az USA-ban, Angliában a segély a korábbi fizetésnek 50—60%-át teszi ki. Az USA-ban ezeket a segélyeket tulajdonképpen 26 hétre adják, azonban kivételes esetekben egy évre is meghosszabbíthatják.

Térjünk vissza a munkanélküli segély összegéhez. Mint említettük, ez az USA esetében 50% körül van. Ha figyelembe veszem, hogy az USA-beli fizetés az 1975—80-as években havi (nettó bérek) 1200—1400 \$ körül volt, akkor ennek az 50%-a 600—700 \$ körüli összeg. Nost ha ezt beszorzom a 40 Ft körüli árfolyammal, akkor 24—28 000 Ft jön ki. Az emberek meghökkennek saját számításaik következményeitől, és sóhajtanak fel, szeretnének ők ilyen munkanélküli segély mellett élni (nem dolgozni). Néha még azt is hozzáteszik, nem csoda, hogy ilyen segély mellett van munkanélküli. De ez az okoskodás nem jó több szempontból is. Kezdjük mindjárt a valutaárfolyammal. A 40 Ft fölötti árfolyam az exportösztöngzési célból a dollárt magasan a vásárlóereje fölött, a forintot pedig mélyen a vásárlóereje alatt állapítja meg. Milyen árfolyam volna e célra reális? Olyan, amely a munkások (amerikai és magyar) fogyasztási szerkezete alapján és fogyasztói árak szintjén alakítaná ki a dollár árfolyamot. A mi dollár árfolyamunk a világkereskedelem, tehát a nagykereskedelmi árak árszintjén van kialakítva, de természetesen még úgy is túlértékelve a dollárt. Talán egy példával lehetne szemléltetni, hogy mit jelent a különbség a nagykereskedelmi árak árszintjén és a fogyasztói árak árszintjén kialakított árfolyam között. Vegyük a búzát és a kenyeret. Ha búza árszintjén (hiszen ennek van világkereskedelmi ára) vetem össze a dollárt és a forintot, akkor 1 dollár 35 Ft-tal egyenlő, mert 1 q búza az USA-ban kb. 10 \$, Magyarországon pedig 350 Ft, 350:10=35 Ft. Ha viszont a kenyér, azaz fogyasztási cikk árszintjén vetem egybe a dollárt és a forintot, akkor ez 1 \$=6—8 Ft-tal. Mert az USA-ban 1 kg kenyér 1 dollár, nálunk pedig

⁹ The Times 1983. X. 24.

6—8 Ft körül van. Tehát a kereskedelmi árfolyamot, amely termelői árak árszintjén alakul ki, nem használhatom az életszínvonal összehasonlítására, mert az a fogyasztói áráktól függ. De van még egy másik probléma is. A valutaárfolyam a világkereskedelemben kerülő áruk árányait tükrözi. A lakosság életszínvonalát jelentősen befolyásoló lakásárak, lakbérek és sokfajta szolgáltatások nem vesznek részt a valutaárfolyam kialakításában. Szemléltessük ezt a problémát is néhány valóságos eseten.

Vegyük a lakás költségeit USA-ban és Magyarországon. A lakbér, vagy a lakástörlesztés (havi) kínálkozik összehasonlítási alapnak. Ha maximálisan törekszünk azonos lakások összehasonlítására (pl. azonos méretű városokban, városon belüli elhelyezkedés, közel azonos minőségű lakás stb.), akkor azt fogjuk találni, hogy átlagos lakbérek, illetve törlesztések az USA-ban 4—600 dollár (havi) összeg körül helyezkednek el. Ha ugyanazt megnézzük Magyarországon, akkor az kb. 1—1200 Ft körül van. Ebből kiderül, hogy e viszonylatban 1 dollár 2 Ft-ot ért. Ha tehát tudományos alaposítással összehasonlítjuk a különböző szolgáltatási árakat USA és Magyarországon, és figyelembe vesszük, hogy ilyen kiadások képezik közel felét a lakossági kiadásoknak, akkor kiderül, hogy ezen viszonylatokban 1 dollár alig ér többet 2—3 forintnál. Természetesen az iparcikkeknel más a helyzet az 500 dolláros képmagnó Magyarországon 40—50 000 Ft körül van, akkor e viszonylatban

$\left(\frac{40-50\,000}{500} = 80-100 \right)$ 1 dollár 80—100 Ft-ot ér. Az emberek azt a hibát követik el, hogy az árfolyamot saját számításait az iparcikkek vonatkozásában nézik csak. Körülbelül úgy gondolkodnak, hogy a munkanélküli a segélyből havonta tudna egy képmagnót venni, de azt elfelejtik, hogy abból előbb a havi lakbérét kell kifizesse. A komolyabb, nemzetközi gazdasági viszonyokkal foglalkozó közgazdászok az összehasonlítás érdekében nem egyszerűen az árfolyamokat veszik, hanem megkísérik a fontosabb felvillantott szempontokat is figyelembe venni. Summa summarum, az amerikai munkanélküli segély vásárlóértékének átszámításánál sokkal közelebb vagyunk az igazsághoz, ha azt nem 48 Ft-os, hanem egy 10—15 Ft-os árfolyammal számítanánk át.

Miután láttuk a munkanélküli segély forintba való átszámításának torzítását, most nézzük meg a másik vonatkozását is. Lehet-e, logikus-e más oldalról ez az összehasonlítás. Talán egy első pillanatra furcsának tűnő példával lehetne megvilágítani a problémát. Ez az összevetés akkor lenne teljesen logikus, ha olyan reális helyzet lenne, hogy a munkanélküli Amerikában kapja meg a munkanélküli segélyt és azt ő Magyarországon költené el. Ez persze azt jelentené, hogy az illető a magyarországi ár és kialakult szükségleti színvonalon költené el. Tehát mi itt a probléma? Az, hogy az USA-beli segélyt, annak mértékét a mi jelenlegi igényeink, szükségleti színvonalunk szemüvegén keresztül látjuk nagy összegűnek. De vajon ilyen nagynek látja az amerikai ember is? Mit szólna az amerikai munkanélküli, akinek igényszíntje a havi 1500 dolláros fizetés mellett alakult ki, de most hosszabb-rövidebb ideig jövedelme 7—800 dollárra csökkenne, és egy magyar (vagy bárki más) azt mondaná neki, hogy nyugalom, hiszen ez a munkanélküli segélyösszeg még mindig 5—10-szerese egy magyar vagy mondjuk egy török munkás fizetésének. Válasza, logikusan reagálva az lenne, hogy venné a magyar átlagfizetést, kb. havi 6000 Ft, és ennek felére csökkenése esetén ő úgy vigasztalna, hogy ne keseredjen el a magyar, hiszen ez a török vagy indiai stb. bérének még mindig 3—6-szorosa. Ahogy egy magyar honfitársunk ha az ő fizetése felére csökkenne és őt egy török, vagy indiai vigasztalna meg, rögtön megértené miről van szó, az érdekesség, hogy a közvélemény nem érti meg, ugyanezt ha az egy fejlettebb ország viszonylatában vetődik fel.

Mit jelent valójában az USA-beli munkásnak a munkanélküliség, ezt önmaga korábbi helyzetéhez lehet és kell viszonyítani. A fele jövedelem alig teszi lehetővé a lakás + költségeit és az élelmiszer megvásárlását.

Ezen a mennyiségileg megragadható összefüggésen túl, hogy ti. a munkanélküli segély alig több mint a lakbér, lakásfenntartási költség, egyéb tényezők is mutatják, hogy a segélyből nem lehet megélni és még kevésbé jól megélni. Mindenekelőtt megfigyelhető mindenütt, Amerikában is, hogy ha néhány állásra hirdetés van, óriási többszörös a jelentkezés. Tele vannak az amerikai folyóiratok, újságok olyan interjúkkal, amelyekben munkanélküli segélyből élőkkal beszélgetnek. Lássunk néhány konkrét példát;

„John McLain, egy 26 éves detroiti autógyári munkás 599 dollár (havi) munkanélküli segélyt és 130 dollár értékű élelmiszerjegyet (food stamp, ingyénélelmiszerre jogosító jegy) kap, és feleségét, négy gyermekét és nővérét ebből tartja el. Munkanélküli segélyre való jogosultsága karácsonykor azonban lejár. „Komolyan fontolgatjuk, hogy elhagyjuk Michigant, mert nem boldogulunk itt, mondja felesége Brenda. Azt hiszem, mindannyian egy kissé haragszunk a rendszerre.”¹⁰ Vagy egy másik ugyanebből a folyóiratból. „Richard Johnson, 44 éves, gépkezelő Oregon állam Prinevill nevű városában. Novemberben bocsátották el, és most heti 150 dollár munkanélküli segélyt kap. Napjait munkakereséssel tölti, de elismeri — lehetősége erre nagyon kicsi. Sokkal inkább dolgoznék, mint segélyen éljek, ez olyan mint a könnyöradomány — vallja.

A munkanélküliségből fakadó emberi szenvedést a bérek és a segély különbségén túlmenően a következő jelenségek is jól szemléltetik. „Egy 5 éves periódust vizsgálva a munkanélküliségnek minden 1 %-os növekedése az öngyilkosságok 4,1 %-os, a férfiak idegklinikai első jelentkezésének 4,3 %-os, a nők első idegklinikai jelentkezésének 2,3 %-os, a börtönbe kerülők 4 %-os és az öngyilkosságok 5,7 %-os növekedését idézi elő.”¹¹

Mi történik ha lejár a munkanélküli segély-jogosultság időtartama? Mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy az amerikai családok kb. 40 %-ban két kereső van, tehát ha munkanélküli segély mellett még a házastárs is keres, akkor nem végzetesen tragikus a helyzet. Az igazi tragédia akkor jön, ha csak egy kereső van a családban, és a segély időtartama lejár. Ekkor az történik, hogy jóléti segélyre, szorulnak (go on welfare). Mivel ezek a jóléti segélyek az esetek egy részében be vannak építve a különböző című állami kiadásokba (egészségügy — munkanélküli segély, társadalombiztosítás stb.) nem lehet különválasztani melyek azok az összegek, hogyan alakult ezek növekedése, amelyek speciál a munkanélküli segély megszűnése után illetik meg a dolgozókat. Csak nagyon hozzávetőleges képet kapunk az ún. „Transzfer kifizetések” alakulásáról.¹²

Az ún. Transzfer kifizetések alakulása folyó dollárban

1950	14,4 md dollár
1960	27 md dollár
1970	75 md dollár
1980	194 md dollár

Az adatokból azt látjuk, hogy a jó években 1970-ig alig duplázódása következik be a kiadásoknak (ebben infláció is benne van), ugyanakkor a recessziós években 1970—80 között négyszeres a növekedés.

¹⁰ US News and World Rep. Március 15. 1982.

¹¹ Macro Economics... 246. (Sherman Howard I Harper and Row New York 1984.)

¹² US News and World Report Március 3. 1980.

Miután a munkásosztály abszolút helyzetalakulásának viszonylag átfogóbb mutatóit (reálbér, munkanélküliség) néhány vonatkozásban áttekintettük, kíséreljük meg az életszínvonalat kissé konkrétan meghatározó, illetve mutató tényezőket is áttekinteni. Itt mindenekelőtt számba kell vennünk, hogy az USA lakossága, illetve ennek döntő többségét kitevő dolgozók milyen arányban mire költik fizetésüket, jövedelmüket.¹³

Egy tipikus amerikai család főbb kiadási tételei 1980-ban — összkiadás %-ában

Élelmiszer, fűszer, ital	20,70 %
Lakás	16,30
Víz, villany, gáz, fűtés	8,70
Közlekedés	14,50
Egészségügy	9,90
Pihenés, szórakozás	6,40 %.

Természetesen sok más egyéb célokra is költi a család a jövedelmét, de ezek kisebb jelentőségűek. A táblázatból azt látjuk, hogy a legnagyobb tétel az élelem, lakás, közlekedés. Sőt ha a lakáshoz közvetlenül tartozó, szolgáltatás jellegű tényezőket (villany, víz, gáz, fűtés) is hozzávesszük, akkor ezek együttesen 25%-ot képviselnek, ami már az élelemre költött kiadásnál is nagyobb arányú.

Érdekes lehet a lakosság kiadásait, annak összetételét egy más szempontból is megvizsgálni, mégpedig a termékek és a szolgáltatások aránya szempontjából is.

A lakosság kiadásai 1982-ben dollárban és %-ban

Nem tartós fogyasztási cikkek	762 md \$	39%
Tartós fogyasztási cikkek	243 md \$	12%
Szolgáltatások	966 md \$	49%
Összesen:	1971 md \$	100%

E táblázatból láthatjuk, hogy a tartós fogyasztási cikkek (autó, híradástechnika stb.) aránya viszonylag kicsi a szolgáltatásokhoz képest. Visszatulva a dollár és a forint árfolyama viszonyának kérdésére, itt most láthatjuk, hogy mennyire hibás az árfolyamot elsősorban, vagy kizárólag tartós fogyasztási cikkek árárányán alapulva számolgatni.

Élelmiszer-fogyasztás — táplálkozás

Az Egyesült Államok a világ egyik leggazdagabb országa és egyben legfejlettebb mezőgazdasággal is rendelkezik. A világ legfontosabb mezőgazdasági-élelmiszer termék exportőre. Csak gabonából 1984 végén 65 millió t felesleggel rendelkezett, amelynek a tárolása okozza a legnagyobb gondot. Az 1975—80-as években a kormány a farmerekkel parlagon hagyási „nemtermelő” szerződést kötött, amely a gabona (kukorica-búza) vetésterület 1/3-át hagyta kihasználatlanul. A kiesett termelést a farmerenek az állam természetben (búzában, kukoricában stb.) térítette meg.

Az amerikai lakosság nagy része megfelelően táplált, amit az 1 főre eső élelmiszer-fogyasztás magas színvonala mutat. Mivel ezek az adatok már hosszú évek óta azonosak, ez azt mutatja, hogy elérték a biológiai-fiziológiai optimumot. Ugyanakkor azonban mindezekkel ellentétben a lakosság egy igen jelentős részénél és főleg a re-

¹³ US News and World Report 1981. dec. 14.

¹⁴ Macro Economics 131 oldal Howard J. Sherman Harper and Row. Publ. New York 1984.

cessziós periódusokban élelmezési nehézségek vannak. Az egyik amerikai folyóirat a következőképpen fogalmazza meg az ellentmondást.¹⁵ „Az Egyesült Államok polgármestereinek nemrég tartott konferenciája az éhezést mondotta az ország városai előtt álló leginkább létező és legrejtettebb problémának.” Annak ellenére, hogy az állam felesleges készletekben felhalmoz 1,6 milliárd font (kb. 0,8 md kg) tejport, 982 millió font (490 millió kg) sajtot, 567 millió font (280 millió kg) vaját, 3,4 milliárd húsból (kb. 700 mill. q) kukoricát és 1,3 md (350 m ill. q) búzát. A probléma az, hogyan osszuk ezt el a szegényeknek anélkül, hogy ez lecsökkentené az árakat.”¹⁵

Az Egyesült Államok számunkra talán legfurcsább gazdasági jelensége az ún. „Élelmiszerjegy” (Food-Stamp). Arról van szó, hogy az éhezés enyhítésére, megszüntetésére egy jegyet adnak a szegényeknek (főleg akiknek a munkanélküli segélyekre való jogosultságuk már lejárt) 1979-ig ezeket a megvásárolható élelmiszer árának kb. 1/3—1/2-ért adták, azóta ezek ingyenesek. E jegyek ellenében az élelmiszerboltokban meghatározott mennyiségű különböző alapvető élelmiszert lehet kapni.

Az élelmiszerjegyben részesülők száma és az állami költsége¹⁶

Év	Száma	Össz. értéke
1970	4,3 millió	600 mill. dollár
1975	18 millió	7 milliárd
1980	21,4 millió	8,7 md \$.

Az látjuk tehát, hogy az élelmiszersegélyben részesülők száma jelentősen megnőtt a 74/75 és az 1980-as recessziót is magába foglaló 10 éves periódusban. A folyóirat cikke meg is jegyzi, hogy: „Minden egyes alkalommal, amikor a munkanélküliségi ráta egy százalék ponttal emelkedik — egy tisztviselő magyarázta — durván egymillió fővel nő az élelmiszerjegyre jogosultak listája.”

Talán világos a fenti tényekből következően, hogy az amerikai munkásosztály helyzete, élelmezési helyzete ebben a periódusban romlott. Ezek azt mutatják, hogy az amerikai munkások (és családtagjaik) egyre növekvő része a munkanélküli segélyből nem tudják megvásárolni az alapvető élelmiszereket, illetve a segély lejártá után ilyen élelmiszersegélyre kényszerülnek.

Lakáshelyzet alakulása az USA-ban

Az amerikai munkás életét, életszínvonalát jelentősen befolyásoló második tényező, hogyan alakult a lakáshelyzete. Itt is, mint az élelmezési helyzetnél meg kell jegyezni, hogy európai szemmel nézve, főleg szegényebb országok állampolgárai szemével nézve, a lakások, házak csodálatosak. Nagyonbrészt külvárosokban, többszintes, többgarázsos, modern házak a jellemzők, gyönyörű pázsittal, virágoskerttel körülvéve. A munkások többségére nézve, és jó konjunkturális periódusban valóban ez a helyzet. A dolgozók egy viszonylag kisebb — bár növekvő — részére nézve, illetve dekonjunkturális periódusban e lakáshelyzetben rosszabbodás figyelhető meg. Miben jelentkeznek ez a rosszabbodás?

A megkezdett lakásépítkezések alakulása. Az Egyesült Államokban hosszabb távon évi közel 2 millió lakás építése kezdődik el. Az 1974/75 recesszió alkalmával ez 1,2 millióra ment le, majd 1978—79-re 1,8 millióra emelkedett, és az 1980-as re-

¹⁵ US News and World Report 1983. aug. 15. 57. oldal.

¹⁶ US New and World Report 1980. Május 26. 7. oldal.

cesszió alkalmából újra 1 millióra csökkent. A lakásépítkezés rendkívül konjunktúra-érzékeny. Nyilván az emberek ezekben az időszakokban vásárlóképességük csökkenése miatt nem tudják lakásszükségletüket kielégíteni.

Hontalanok (homeless) és népvándorlás

Hivatalos adatok és becslések alapján 1982-ben az USA-t sújtó válság alkalmával, amikor már a munkanélküliségi ráta 10% fölé, illetve a 12 milliós létszám fölé ment, 2 millió hontalan volt az országban, akik különböző menedékhelyeken húzták meg magukat egy-egy éjszakára. A hontalanok egy része autóval vándorolt (nomádok) az utakon, főleg dél felé, Kalifornia környékére, ahol kellemesebb az éghajlat. Kik ezek a modern kori amerikai nomádok? — kérdezi a folyóiratcikk. „A legmegdöbbentőbb a jó, szolid középosztálybeli családból származók számának növekedése, mondja Michel Elias, az Orange-városi, ideiglenesen lakást nyújtó keresztény szervezet vezetője, Kaliforniában. Ezek azok az emberek, akiknek jó állásuk volt, saját házuk, mindezt elvesztették, és az útra kerültek.”¹⁷ A cikk képekkel illusztrálja, hogy az 1930-as válság idején az akkori nomádok Kalifornia erdősegeiben sátrakban vésztették át a nehéz időket, a mai modern korban már gyakran ócska teherautókban, buszokban, lakókocsikban vándorolnak és húzzák meg magukat délen.

Emelkedő lakásárak — illetve törlesztési költségek. Az Egyesült Államok lakosságának kb. 70%-a saját házában lakik, 30%-a pedig bérlő.

Az átlagos 1 családos házak alakulása az USA-ban — dollárban¹⁸

1970	23 000 \$
1975	35 000 \$
1981	66 400 \$

Azt látjuk tehát, hogy az 1970—80-as években a lakásárak csaknem háromszorosára emelkedtek, miközben emlékezzünk vissza reálbérek alakulására, hogy azok 1972-től 1982-ig 15%-kal csökkentek.

A lakásárak emelkedésével összefüggésben a havi lakástörlesztési részlet is jelentősen emelkedett. Egy tipikus amerikai ház 5%-os készpénz lefizetése mellett 30 éves törlesztési időt feltételezve, a havi törlesztése a következőképpen alakult:¹⁹

1968-ban	133 dollár
1973-ban	209 dollár
1978-ban	406 dollár
1983-ban	806 dollár.

Joggal állapítja meg a folyóirat, hogy a háztörlesztés az átlagos családi jövedelem 40%-át veszi igénybe. Mint a számokból látjuk, 1973-hoz viszonyítva a havi törlesztés csaknem megnégyszereződéséről van szó. Az amerikai lakbérek a törlesztési összegek közelében mozognak.

Az ilyen lakás-, illetve házak és törlesztések mellett érthetővé válik, hogy egy növekvő munkanélküliség és csökkenő reálbérek korszakában a reagálás a többge-

¹⁷ US News and World Report 1983. Jan. 17. 23. oldal.

¹⁸ Stat. of the USA 1982/83. 749. old.

¹⁹ US New and World Report 1983. december 5. 67. old.

nerációs családok növekedése, olcsóbb házakba költözés vagy végső soron hontalanság.

Természetesen a munkásosztály abszolút helyzetalakulását a tárgyalt periódusban még sok más vonatkozásban lehetne vizsgálni (egészségügy, oktatás stb.), itt azonban most ezektől eltekintünk és áttérünk néhány gondolat erejéig a munkásosztály relatív helyzetalakulásának néhány vonatkozására.

Az amerikai munkásosztály relatív helyzetalakulásának néhány kérdése

Közismert, hogy ennek vizsgálata átfogja a nemzeti jövedelemből való részesedés, a nemzeti vagyontól való részesedés tőkés és munkásosztály közötti eltéréseit, illetve eltérő mozgását. Ugyancsak itt szoktuk tárgyalni a munkásosztály szükségleti, igényszívnál-növekedése és a kielégítéshez szükséges jövedelmek emelkedése közötti ellentmondást, illetve növekvő szakadékat.

A fent említett szempontok közül a nemzeti vagyontól való részesedés problémájával lehetne foglalkozni, ami persze nem korlátozható le egyértelműen 1970—80-as évekre. Itt csak egy meghökkentő vagyontkülönbségbeli tény lehetne megemlíteni. Egyre többet lehet olvasni az amerikai sajtókban most már nem a milliomosok vagyonáról, hanem a szupergazdag milliárdosokról. Nézzünk belőlük néhányat.²⁰

<u>Név</u>	<u>Vagyona</u>
Sam Walton és családja	4,29 md \$
Du Pont és családja	3,22
John Dorrance és családja	2,08
David Packard	1,90

Ezek tehát a leggazdagabbak és innen indul lefelé a milliárdos, illetve milliomosok vagyona.

Ha mármost ezekkel az óriási vagyonokkal, szembeállítjuk az átlagos munkás vagyont (ház, kocsis, bútor stb.) akkor is óriási a különbség. Még inkább így van ez, ha a 2 millió hontalanra és az időnként 20 millió élelmiszerjegyre szorulóakra gondolunk. Talán nem meglepő ezek után amit William Gray amerikai kongresszusi képviselő mond: „Mi egy társadalmi nitroglicerint csinálunk, amely fel fog robbanni és az ország ilyen vagy olyan módon fizetni fog érte.”²¹

Ezek után talán még az sem túlságosan meglepő, hogy az US-ban a katolikus püspökök egy pásztorlevelet adtak ki, amelynek a címe: „Katolikus társadalmi tanítás (felfogás) és az amerikai gazdaság”.²² „A római katolikus püspökök az amerikai szegénységi színvonalat és munkanélküliséget társadalmi és erkölcsi botránynak nevezik, „Mi gyalázatnak” tekintjük, hogy 35 millió amerikai a szegénységi színvonal alatt él — mondja a milwaukee-i Rembert Weakland érsek azon öt püspökből álló bizottság elnöke, akik összeállították a 136 oldalas pásztorlevelet „Bármely gazdasági rendszer próbája az, hogyan gondoskodik a szegényekről és milyen lépéseket tesz, hogy segítse őket, hogy a társadalom teljes és alkotó tagjai legyenek.”

A pásztorlevél sorra veszi az Egyesült Államok valamennyi gazdasági problémáját, amelyek csak címszavakban: Az új kihívás, magántulajdon, a vagyon-szélye, jövedelempolitika, a szegények jogai, anyagiasság, védelmi kiadás, vállalat-

²⁰ US News and World Report 1986. júl. 21. 38. oldal.

²¹ US News and World Report 1986. III. 17. 21. old.

²² Samulson Economics 9th ed.

vezetők szerepe, a munka értéke, szakszervezetek, multinacionális cégek, külföldi segély, szabadidő, pihenés. Ezen sok gazdasági, morális kérdés közül emeljük ki a mi szempontunkból fontos egyiket, mit mond a pástorlevél a jövedelempolitikáról: „A jövedelem és a vagyon elosztása az Egyesült Államokban oly egyenlőtlen, hogy az sérti az elosztás igazságosság minimális mértékét is.”

Az igények és kielégítettség viszonyáról. A kapitalista társadalomban (és persze a szocializmusban is) jelentkezik egy olyan tendencia, hogy az igények gyorsabban nőnek, mint a kielégítés lehetősége, tehát a szakadék a kettő között növekszik, vagy növekedhet. Samuelson ezt úgy fogalmazza meg, hogy a

$$\text{boldogság} = \frac{\text{anyagi javak fogyasztásának bővülése}}{\text{igények növekedése}}$$

értékével. Gyakran előfordul, hogy bár nő az anyagi javak (reálbér), de ha az igények növekedése valamilyen oknál fogva gyorsabb (fejlettebb országok életszínvonal példái), akkor a boldogságérzés csökken. Vagy egy másik szerző²³ „Elégedettség vagy elégedetlenség nem függ azon javak abszolút mennyiségétől, amit az egyén meg tud szerezni, függhet először is a jövedelem elosztási egyenlőtlenségtől — és általánosabban — attól a viszonytól, ami az igények és a kielégítés között van. Lehetséges, hogy az egyén kívánságai egy ipari társadalomban gyorsabban nőnek, mint az azokat kielégítő források.”

Most nézzük közelebbről, hogyan alakult ez az összefüggés (igény—kielégítés) az USA-ban. Mint a reálbérek alakulásánál láttuk, hogy 1950-től 1972-ig a reálbérek nőttek — igaz, 1972 után csökkentek. Az amerikai michigani egyetem pszichológia-szociológia professzora vizsgálatot végzett, hogy az amerikaiak — éppen e periódusra vonatkozóan (1950—1972) hogyan vélekednek, elégedettek-e a sorsukkal.²⁴ A professzor válasza, hogy határozott jólét érzés és boldogságérzés csökkenés figyelhető meg — főleg a 18—30 év közöttiek körében, a diplomások és a magasabb jövedelműek között.

Összefoglalva. Az Egyesült Államokban, amely a világ egy legfejlettebb és egyben leggazdagabb országa, az 1970—80-as években a lakosság és ezen belül a dolgozók életszínvonala csökkent, ez a tőkés ipari dekonjunktúra következménye, illetve megnyilvánulása.

Майер Л.

К ВОПРОСУ О ПОЛОЖЕНИИ РАБОЧЕГО КЛАССА США В 1980 ГГ.

В статье анализируются лишь некоторые аспекты положения американского рабочего класса.

В вводной части статьи внимание автора направлено на тот факт, что вследствие экономического кризиса в промышленности 1974/75 и 1980/82 годах в одной из самых богатых стран мира положение рабочего класса (и всего населения) в абсолютном смысле ухудшилось на 15%. В статье прежде всего рассматривается реальная заработная плата, которая к 1980—82 годам упала на 15% по сравнению с уровнем 1972 года. Рост безработицы также способствовал движению данного цикла. Доля безработицы возросла до 10% по сравнению с «естественной пропорцией» — 3—4% рецессионного периода. Что касается относительного положения рабочего класса, работа лишь статически затрагивает огромные различия между национальными богатствами и потребностями и степенью их удовлетворения.

²³ Raymond Aron. 18 Lectures. Industrial Society 123. old.

²⁴ US News and World Report 1979. dec. 24.

Laszlo Mayer

SOME CONTRIBUTIONS TO THE DEVELOPMENT OF THE CONDITIONS
OF THE US WORKING CLASS IN THE 1980'S

(Summary)

The article investigates the development of the conditions of the american working class only in some respects.

In the introductory part, the article emphasize that there were industrial recessions in the Years of 1974/75 and 1980/82 in one of the richest countries of the world. In accordance with these industrial recessions (12—13% decrease) the conditions of the working class deteriorated to the tune of 15%.

The paper examines first of all the movement of the real wages which from the peak year of 1972 declined by 15% up to 1982. The trend of unemployment also followed the business cycle. In the pre-recession period the „natural rate” of unemployment was only 3—4% but at the bottoms of the two recessions it went up to 10%.

In connection with the development of the relative conditions of the working class the article discusses only the great gap in the wealth of the super rich and the poor. The article also raises the problem of increasing gap between the rising expectations (desires) and it's satisfaction.